

К. М. Оробець, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)

ЩОДО АКСІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Законом України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII, що набуде чинності з 01 січня 2020 р., уперше в історії України в кримінальному законі запроваджується інститут кримінального проступку. Поряд із злочином, кримінальний проступок визнано видом кримінального правопорушення. Аналіз ст. 11, ч.ч. 1 і 2 ст. 12, ст. 50 нової редакції Кримінального кодексу України (далі – КК) дає підстави для висновку, що кримінальний проступок характеризується як загальними ознаками, що притаманні будь-якому кримінальному правопорушенню (це діяння, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення, протиправність, суспільна небезпечність, винність, караність), так і спеціальною ознакою: передбачення в КК основного покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або іншого покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ч. 2 ст. 12 КК).

Проте, на наш погляд, було б однобічним при розмежуванні кримінальних проступків і злочинів враховувати суто формальний критерій, ігноруючи при цьому відмінності у характері кримінальних проступків та (або) ступені їх суспільної небезпечності. Проблеми науково обґрунтованого визначення суспільної небезпечності кримінального проступку постають особливо гостро у випадках, коли, наприклад, законодавцеві треба прийняти рішення про криміналізацію суспільно небезпечного діяння або у правозастосовній діяльності необхідно з'ясувати зміст тих чи інших ознак кримінального правопорушення, закріплених у КК з використанням оціночних понять («істотна шкода», «шкода у великих розмірах», «тяжкі наслідки» тощо), що впливає на віднесення вчиненого діяння до кримінальних проступків, злочинів (ч.ч. 1 і 2 ст.ст. 245, 252, 381 КК тощо) або ж поведінки, яка не є кримінально протиправною.

Одним з підходів, що разом з іншими дозволяють комплексно досліджувати суспільну небезпечність кримінальних проступків, є аксіологічний. Аксіологічний підхід - це спрямований на реалізацію цілей і завдань кримінального права тип пізнання кримінально-правової реальності з використанням методів, наукових здобутків

і понятійно-категоріального апарату аксіології. Щодо дослідження суспільної небезпечності, використання зазначеного підходу можливе за двома основними напрямками, які відповідають її якісній та кількісній характеристикам, а саме:

1. Визначення цінності охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, на які посягає діяння, з метою встановлення *характеру його суспільної небезпечності*. Тут потрібно виходити з певної ієрархії цінностей у кримінальному праві, що визначає правило: чим більш цінними є суспільні відносини, тим більшою має бути питома вага злочинів порівняно з кримінальними проступками серед усіх кримінально протиправних посягань на них, і навпаки. На чолі цієї ієрархії за сучасних умов розвитку українського соціуму, безперечно, має перебувати життя людини, тому діяння, що спрямовані за своїми об'єктивними та суб'єктивними ознаками на заподіяння шкоди відповідним суспільним відносинам, за відсутності обставин, які суттєво знижують ступінь суспільної небезпечності вчиненого, повинні визнаватися злочинами. Аналогічно доцільно оцінювати умисні непривілейовані посягання на здоров'я (за винятком легких тілесних ушкоджень), честь і гідність, недоторканність і безпеку людини (як найвищі соціальні цінності згідно з ч. 1 ст. 3 Конституції України).

Складність полягає в тому, що суспільні відносини, що забезпечують життя людини, не завжди зазнають цілеспрямованого деструктивного впливу: вони в багатьох випадках можуть тісно «вплітатися» в низку інших сфер суспільних відносин – громадську, національну, військову безпеку, правосуддя, довілля, безпеку людства тощо. А отже, «постраждати» разом з ними. Такі поліоб'єктні посягання, на нашу думку, також, як правило, мають визнаватися злочинами.

Дещо меншою мірою треба визнавати злочинними кримінально протиправні посягання на інші права та свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок і громадську безпеку, службову діяльність та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, національну безпеку України, порядок несення військової служби, довілля, мир і безпеку людства. На жаль, зазначені сфери суспільних відносин лише частково відображені серед завдань КК ч. 1 ст. 1, хоча сьогодні всі зазначені вище сфери суспільних відносин є важливими для існування й розвитку українського суспільства.

Отже, з урахуванням характеру суспільної небезпечності та ієрархії цінностей *кримінальними проступками доцільно визнавати кримінальні правопорушення: а) у першу чергу, не пов'язані з посяганням на зазначені в попередньому абзаці групи*

суспільних відносин; б) що є посяганнями на зазначені в попередньому абзаці групи суспільних відносин, однак мають менший ступінь суспільної небезпечності, про що йтиметься далі; в) в окремих випадках пов'язані із заподіянням нетяжкої шкоди здоров'ю особи або лише зі створенням небезпеки заподіяння шкоди здоров'ю; г) пов'язані, як виняток, з заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, але лише через необережність або за наявності інших ознак, що істотно знижують ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння. Звичайно, це загальне правило не враховує наявності привілейованих або кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, ознаки яких суттєво змінюють характер та (або) ступінь суспільної небезпечності кримінально протиправного діяння.

Необхідно констатувати, що зміст Особливої частини КК у чинній та майбутній редакції не повністю узгоджується з наведеними положеннями. Це зумовлене насамперед тим, що розмір штрафу залишається одним з критеріїв класифікації кримінальних правопорушень, а тому, зокрема, низка кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності визнаються злочинами, хоча навряд чи відповідні суспільні відносини за своєю цінністю можна поставити в один ряд із наведеними вище.

2. Здійснення *порівняльної (кількісної) оцінки суспільної небезпечності*. Мова йде про те, що кримінальні проступки мають достатній *ступінь суспільної небезпечності* для того, щоб визнаватися кримінальним правопорушенням, тобто, на відміну від поведінки, що не є кримінально протиправною, заподіюють *істотну шкоду* охоронюваним суспільним відносинам або створюють реальну загрозу заподіяння такої шкоди, однак їх суспільна небезпечність не сягає того рівня, що властивий злочинам. Для того, щоб правильно оцінити ступінь суспільної небезпечності на законотворчому та правозастосовному рівнях, має бути врахована низка ознак, як-от: розміри фактичної шкоди або тієї, реальна загроза якої виникла, спосіб, засоби та знаряддя, час, місце, обстановка, форма вини, особливості потерпілого та суб'єкта, вчинення діяння у співучасті тощо. Наприклад, незалежно від спрямованості суспільно небезпечного діяння, не можна визнавати його в КК кримінальним проступком, якщо воно заподіює велику шкоду або шкоду в особливо великих розмірах, тяжкі наслідки, вчиняється суб'єктом кримінального правопорушення у складі організованої групи чи злочинної організації та ін.

Аксіологічний підхід цього напрямку не лише дозволяє системно розкрити

суспільну небезпечність діяння, а й значною мірою впливає на вибір виду та розміру покарання, яке передбачається в санкції статті Особливої частини КК (якщо йдеться про законотворчу діяльність) або призначається особі за конкретне кримінальне правопорушення (у правозастосовній діяльності).

Таким чином, запровадження інституту кримінального проступку ставить перед наукою кримінального права нові завдання, пов'язані зі з'ясуванням справжнього змісту поняття «кримінальний проступок», чітким визначенням його співвідношення з поняттями «кримінальне правопорушення» та «злочин». Для цього мають бути використані різноманітні підходи, які б дозволили створити комплексне наукове розуміння зазначених понять. А оскільки суспільна небезпечність як невід'ємна властивість кримінального правопорушення є предметом оцінки законодавця та правозастосовців, тобто виступає поняттям оціночним, у її дослідженнях неможливо обійтися без застосування аксіологічного підходу.

О. О. Житний, д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

НЕЗЛОЧИННА КРИМІНАЛЬНО ЗНАЧИМА ПОВЕДІНКА ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ

1. Головним (тривалий час – унікальним) компонентом предмета кримінального права був злочин – передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне, винне й каране діяння (дія або бездіяльність). Тому цілком природно, що більшість наукових досліджень і законодавчих новел в сфері кримінального права стосуються проблем кримінальної поведінки (злочину) і її правових наслідків (кримінальної відповідальності, покарання тощо). Водночас, сфера поведінки особи, що регулює кримінальний закон і яка у зв'язку із цим стає об'єктом офіційної (публічної) оцінки, здійснюваної крізь призму вимог кримінального закону, сьогодні є значно ширшою, аніж злочинні діяння. У процесі еволюції кримінального права й розвитку кримінального законодавства до змісту предмета галузі ввійшли й ознаки незлочинної поведінки особи - як девіантної, так і соціально позитивної.